

УДК 343.98.067

С. О. Книженко, доцент кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ДОКУМЕНТАЛЬНІ ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ ПРО ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ПРАВОСУДДЯ

Розглянуто питання використання слідчим у ході розслідування документальних джерел інформації про злочини проти правосуддя. Розроблено криміналістичну класифікацію документів, які досліджує слідчий при розслідуванні зазначених злочинів.

Ключові слова: розслідування злочинів, криміналістична методика, злочини проти правосуддя, документи, джерела доказів.

Процес розслідування злочинів проти правосуддя пов'язаний з отриманням, аналізуванням і використанням різноманітного роду інформації, що міститься в документах. Використовувані при цьому документи відрізняються за своїм призначенням, формою, змістом. Так, одні документи регулюють питання, пов'язані з порядком здійснення кримінального судочинства чи порядком відбування покарання, інші – з процедурою виконання судових рішень тощо.

Отже, у кримінальних провадженнях стосовно злочинів проти правосуддя одним із доказів є фактичні дані, отримані з документів. Це спричиняє необхідність пошуку нових криміналістичних підходів до отримання, аналізування та використання документів у процесі доказування під час досудового розслідування зазначених злочинів, які ще не повно відображені в юридичній літературі.

Проблеми використання документів у кримінальному судочинстві були предметом дослідження в роботах В. П. Власова, В. В. Бірюкова, В. В. Коваленка, В. К. Лисиченка, М. В. Салтєвського, Я. М. Яковлєва та ін. Криміналісти в основному зосереджували свою увагу на понятті та видах документів у криміналістиці, їх криміналістичному дослідженні незалежно від видів злочинної діяльності.

Предметом дослідження були також проблеми засобів отримання документальних джерел і можливостей їх використання в процесі доказування, які розглядали Р. С. Белкін, А. І. Вінберг, Л. В. Вороніна, В. М. Іщенко, М. С. Строгович, О. В. Ткачов, Н. П. Царьова та ін. Крім того, деякі аспекти використання документів у розслідуванні злочинів були предметом дослідження в окремих криміналістичних методиках, що розроблялися А. Ф. Волобуєвим, Д. Б. Ігнатєвим, В. П. Корж, В. В. Лисенком, Г. А. Матусовським, І. М. Осикою, В. П. Сабадаш, Р. Л. Степанюком, Н. Л. Швець та ін. Зазначені автори досліджували питання використання документальних джерел інформації при розслідуванні злочинів в економічній сфері.

У криміналістиці майже не досліджувалися проблеми розслідування злочинів проти правосуддя, у тому числі не були предметом наукового пошуку

проблеми отримання, оцінювання й використання документальних джерел інформації про ці злочини. Отже, визначення криміналістичних аспектів роботи з документальними джерелами інформації про злочини проти правосуддя є актуальними та потребують дослідження. Зазначена обставина зумовила поставлення перед криміналістами завдання щодо класифікації документальних джерел інформації про злочини проти правосуддя й розроблення правил роботи з ними.

Отже, за мету дослідження обрано розроблення криміналістичної класифікації документальних джерел інформації про злочини проти правосуддя.

Одним із процесуальних джерел доказів у кримінальних провадженнях, у тому числі й щодо злочинів проти правосуддя, є документи. У кримінальному судочинстві під документами розуміють спеціально створені з метою збереження інформації матеріальні об'єкти, що містять зафіксовані за допомогою письмових знаків, звуку, зображення тощо відомості, які можуть бути використані як докази фактів чи обставин, що встановлюються під час кримінальних проваджень¹.

Відзначимо, що документи можуть бути й речовими доказами, а тому в криміналістиці за кримінально-процесуальним значенням документи поділяють на дві групи. До першої групи відносять документи, які мають значення завдяки відомостям, що знаходяться в їх змістовній частині². До другої групи належать документи – речові докази, якими виступають документи, що були засобами вчинення злочину, предметом злочинного посягання, або несуть на собі сліди злочину³. Отже, критерієм розмежування зазначених груп документів є спосіб збереження та передавання відомостей про факти й обставини кримінального правопорушення. Так, у документах відомості про факти й обставини викладені у вигляді їх описування, а в документах – речових доказах, наявне безпосереднє відображення в документі як предметі матеріального світу певних об'єктів, явищ, процесів або їх ознак⁴.

Слід зазначити, що при розслідуванні злочинів проти правосуддя слідчий найчастіше має справу з документами, які містять відомості про час, місце,

¹ Див.: Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України». — Х. : Одісей, 2012. — С. 53.

² Див.: Лисиченко В. К. Исправленному не верить / В. К. Лисиченко, В. В. Липовский. — К. : Лыбидь, 1990. — С. 4; Бирюков В. В. Криминалистическое исследование документов : монографія / В. В. Бирюков, В. В. Коваленко. — Луганск : РИО МВД, 1999. — С. 15; Прокофьев Ю. Н. Понятие и сущность документов как доказательств в советском уголовном процессе / Ю. Н. Прокофьев. — Иркутск : Изд-во Иркут. гос. ун-та, 1978. — С. 18.

³ Див.: Яковлев Я. М. Понятие и классификация документов в советском праве / Я. М. Яковлев. — Сталинабад : Таджикский гос. ун-т им. В. И. Ленина, 1960. — С. 43; Салтевский М. В. Криминалистика: в современном изложении юристов : учеб. и практ. пособие / М. В. Салтевский. — Х. : ИМП «Рубикон», 1997. — С. 336.

⁴ Див.: Кримінальний процес : підручник / [Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін.] ; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. — Х. : Право, 2013. — С. 220.

спосіб, обстановку вчинення злочинів та інші обставини, які підлягають доказуванню.

Особливістю розслідування злочинів проти правосуддя є те, що більшість документів витребується та отримується слідчим саме на початковій стадії розслідування кримінальних правопорушень (з моменту внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань до моменту повідомлення особі про підозру). Відзначимо, що більшість зазначених злочинів виявляються оперативними підрозділами органів внутрішніх справ, органів безпеки, органів Державної пенітенціарної служби України; працівниками кримінально-виконавчої інспекції Державної пенітенціарної служби України; дільничними інспекторами міліції; працівниками органів Державної виконавчої служби Міністерства юстиції України; слідчими (суддями) під час розслідування (розгляду) кримінальних проваджень. Ця обставина зумовлює той факт, що повідомлення про вчинений злочин проти правосуддя, як правило, уже містить посилання на документи, що підтверджують факт його вчинення. Наприклад, кримінально-виконавча інспекція до органів внутрішніх справ надсилає подання про притягнення особи до кримінальної відповідальності за ухилення від покарання, не пов'язаного з позбавленням волі (ст. 389 КК), до якого додаються документи, що підтверджують факт ухилення.

Різноманітність документів, які слідчий отримує й досліджує при розслідуванні злочинів проти правосуддя, зумовлює їх класифікацію з метою підвищення ефективності його роботи. Слід погодитися з Б. В. Коробейниковим, який запропонував розглядати документи, де міститься важлива для розслідування злочинів інформація, як певну систему, що дозволяє розділити їх на декілька груп, групи – на підгрупи, визначити інформаційний зміст, місцезнаходження документів¹.

Ураховуючи викладене та результати аналізування матеріалів слідчої судової практики розслідування злочинів проти правосуддя, вважаємо за доцільне залежно від змісту документів визначити такі їх групи:

До першої групи слід віднести документи, у яких зафіксована інформація про факти порушення порядку відбування покарання. Серед них можна виділити такі підгрупи: 1) документи, що містять відомості про факти порушення вимог режиму відбування покарання, пов'язаного з позбавленням або обмеженням волі (розписки про ознайомлення засудженого з режимом відбування покарання, накази керівників установ виконання покарань про притягнення засудженого до дисциплінарної відповідальності, довідки про наявність стягнень і заохочень щодо засуджених, акти медичного обстеження про відсутність у засудженого протипоказань до виконання робіт, інші); 2) документи, у яких міститься інформація про факти порушення вимог режиму відбування покарання, не пов'язаного з позбавленням волі (направлення на громадські роботи, табелі виходу на роботу засудженого, розрахункові дані про відрахування із заробітку засудженого, облікові карточки про

¹ Див.: Коробейников Б. В. Вопросы криминалистического исследования содержания документов / Б. В. Коробейников // Вопр. борьбы с преступностью. — М., 1984. — Вып. 40. — С. 230.

кількість зарахованих годин виправних робіт, довідки про несплачені штрафи (як виду кримінального покарання), листи реєстрації явки засудженого до кримінально-виконавчої інспекції, акти перевірки інспекторами кримінально-виконавчої служби порядку виконання покарання, попередження про відповідальність за порушення порядку відбування покарання тощо); 3) документи, що містять відомості про факти порушення правил адміністративного нагляду (постанови суду про встановлення адміністративного нагляду, довідки про звільнення з місць позбавлення волі, розписки піднаглядного про ознайомлення його з обов'язком дотримуватись правил адміннагляду, підписки про невиїзд із місць проживання піднаглядного, постанови про визначення кількості разів і днів реєстрації піднаглядного, листи реєстрації явки піднаглядних до органів внутрішніх справ, акти перевірок піднаглядних за місцем їх проживання, рапорти дільничних інспекторів міліції про виявлені порушення правил адміністративного нагляду). Документи цієї групи слідчим залучаються як докази до кримінального провадження, як правило, шляхом витребування й отримання від кримінально-виконавчих інспекцій, установ виконання покарань, служб дільничних інспекторів міліції, підприємств, установ та організацій (де працює або куди направлений на громадській роботі засуджений).

Другу групу складають документи виконавчого провадження. До них належать виконавчі документи (виконавчі листи, судові накази, постанови державних виконавців про відкриття виконавчого провадження, акти перевірок, рішення про накладення стягнень тощо). Ці документи слідчий отримує шляхом витребування й одержання від органів Державної виконавчої служби відповідно до ч. 2 ст. 93 КПК.

До третьої групи ми відносимо процесуальні документи кримінального, цивільного, адміністративного судочинства. Так, при розслідуванні фактів ухвалення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови слідчому необхідно отримати журнали судових засідань з кримінального, цивільного чи адміністративного провадження. Під час розслідування невиконання слідчим указівок прокурора особі, що проводить розслідування, необхідно витребувати вказівки прокурора, матеріали кримінального провадження, за яким не виконані такі вказівки. При розслідуванні завідомо неправдивих показань, завідомо неправдивого повідомлення про вчинення злочину, відмови свідка від давання показань слідчому потрібно отримати протоколи допитів та інших слідчих дій, де зафіксовані неправдиві показання, тощо. На наш погляд, документи третьої групи можна поділити на такі підгрупи: 1) протоколи слідчих (розшукових) дій; 2) журнали судових засідань; 3) процесуальні документи, у яких зафіксовані рішення слідчого (прокурора, судді). До процесуальних рішень слідчого, прокурора, судді ми відносимо: рішення про вчинення заходів безпеки щодо осіб, узятих під захист; письмові вказівки прокурора; неправосудні вирoki суду тощо. Найчастіше документи цієї групи слідчий отримує шляхом витребування відповідно до ст. 93 КПК, але можуть виникати ситуації, коли слідчому доводиться проводити тимчасовий доступ до документів (статті 159–165 КПК) і навіть обшук (ст. 166 КПК).

Четверта група – це управлінські документи. У цій групі виділяємо дві підгрупи: 1) організаційні документи; 2) розпорядчі документи. До першої підгрупи належать посадові інструкції, функціональні обов'язки службових осіб. До другої підгрупи відносимо накази, розпорядження. Так, при розслідуванні завідомо незаконного затримання, приводу, домашнього арешту або тримання під вартою слідчий повинен витребувати наказ про призначення на посаду прокурора, слідчого (оперативного працівника), указ Президента України про призначення судді та його функціональні обов'язки, посадові інструкції. Такі документи слідчий витребує й отримує від відповідних органів, де працює (працювала) службова особа.

До п'ятої групи ми відносимо господарські документи. Серед них виділяємо такі підгрупи: 1) установчі документи; 2) бухгалтерські документи; 3) податкову документацію; 4) господарські договори. Наприклад, при розслідуванні незаконних дій щодо майна, на яке накладено арешт, заставлено-го майна або майна, яке описано чи підлягає конфіскації, слідчому доводиться вилучати договори купівлі-продажу, бухгалтерські документи. Слід зазначити, що документи цієї групи слідчий залежно від ситуацій розслідування отримує шляхом витребування, тимчасового доступу до документів чи обшуку.

Шосту групу складають документи, що характеризують особу підозрюваного (характеристики, атестаційні листи, довідки про наявність судимостей тощо).

До сьомої групи ми відносимо інші документи. Злочини проти правосуддя становлять широке коло протиправних діянь і при їх розслідуванні можуть знадобитися відомості від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових і фізичних осіб. Так, документи можуть містити інформацію про причини та умови вчинення злочинів проти правосуддя, наслідки злочинної діяльності, іншу інформацію, що має значення для розслідування. Документи цієї групи слідчий, як правило, витребує й отримує в результаті запитів до відповідних органів.

Загальними методами пізнання при дослідженні визначених груп документів є: вивчення, аналізування, порівняння, синтезування. Відзначимо, що основним методом оцінювання документальних джерел інформації про злочини проти правосуддя є синтезування результатів їх дослідження. Сутність визначеного загального методу дослідження документів полягає в тому, що в результаті його застосування узагальнюються відомості, отримані від вивчення декількох документів і зіставлені з іншими матеріалами кримінального провадження. Наслідком такого узагальнення є синтезування інформації, отриманої з різних джерел, формування якісно нової інформації, що відповідає поставленій перед слідчим меті й завданням, що з неї випливають. Вона допомагає слідчому зробити висновок про винність чи невинність певної особи у вчиненні злочину, обставини, спосіб, причини та умови його вчинення.

Таким чином, за підставу криміналістичної класифікації документальних джерел інформації про злочини проти правосуддя обрано змістовну частину

документів і визначено такі групи: 1) документи, у яких зафіксована інформація про факти порушення порядку відбування покарання; 2) документи виконавчого провадження; 3) процесуальні документи кримінального, цивільного, адміністративного судочинства; 4) управлінські документи; 5) подарські документи; 6) документи, що характеризують особу підозрюваного; 7) інші документи.

Розроблена криміналістична класифікація документів допоможе слідчому визначити суб'єктів, у яких необхідно витребувати або вилучати документи та обирати відповідні правила роботи з ними.

ДОКУМЕНТАЛЬНЫЕ ИСТОЧНИКИ ИНФОРМАЦИИ О ПРЕСТУПЛЕНИЯХ ПРОТИВ ПРАВОСУДИЯ

Книженко С. А.

Рассмотрены вопросы использования следователем в ходе расследования документальных источников информации о преступлениях против правосудия. Разработано криминалистическую классификацию документов, которые исследует следователь в ходе расследования указанных преступлений.

Ключевые слова: расследование преступлений, криминалистическая методика, преступления против правосудия, документы, источники доказательств.

DOCUMENTARY INFORMATION SOURCES ABOUT CRIMES AGAINST JUSTICE

Knizhenko S. O.

The process of investigating crimes against justice involves the acquiring, analysis and use of various types of information contained in documents. This conditions the need to find new criminalistic approaches to acquiring, analyzing and using documents in the substantiation process of pre-trial investigation into such types of crimes. Based on scientific publications as well as the analysis of investigation practice in the area of crimes against justice, the article suggests a developed criminalistic classification of documentary information sources about such crimes. The basic criteria of this classification is the content of documents, and they are classified into following groups: 1) documents indicating information involving violation of serving penitentiary terms; 2) executory process documents; 3) procedural documents in criminal, civil and administrative proceedings; 4) management documents; 5) economic documents; 6) documents characterizing the person of the suspect; 7) other documents. The suggested criminalistic classification of documentary sources with information about crimes against justice allows the investigator to determine the subjects from whom the documents must be requested or seized and to choose the appropriate rules of working with them.

Keywords: crime investigation, criminalistic methods, crimes against justice, documents, sources of evidence.